

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ТЕОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

METHODOLOGICAL FEATURES OF USING SOCIO-CULTURAL ANALYSIS IN TEACHING THE THEORY OF POLITICAL CULTURE

Сушко А.І.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних теорій*

Національного університету «Одеська юридична академія»

В статті визначено можливості методичних особливостей використання соціокультурного аналізу при викладанні теорії політичної культури, показанні спільні та відмінні риси порівняно з іншими традиційними та модерністськими стилями. Показано, що в сучасні дослідження підкреслюють значущість соціокультурного аналізу, акцентуючи на ідентичності, розумінні соціокультурних процесів і постмодерністських інтерпретаціях. В умовах пандемії та соціальних конфліктів висвітлюються нові аспекти дистанційного навчання та соціокультурних змін, що дає перспективи для аналізу.

Визначено, що зміни в політичному житті України, розширення методологічних засад політології та потреба в нових теоретичних конструктах вимагають розуміння політичної культури через призму соціокультурного підходу. Це відкриває нові можливості для аналізу стратегій політичних процесів під час глобалізації та конфліктів. З'ясовано, що дослідження політичної культури на рубежі ХХ–ХХІ століть дало змогу створити узагальнюючі моделі її функціонування. Підкреслено важливість розгляду поняття «політична культура» в широкому сенсі, включаючи історичні традиції, політичні норми, ідеї та концепції, що взаємодіють у межах громадянського суспільства.

Показано, що соціокультурний підхід дозволяє по-новому осмислити реалії політичної системи, фокусуючи увагу на повноті реалізації можливостей суб'єкта в політичних відносинах. Обґрунтовано, що в контексті культурного повороту соціогуманітарних наук дослідження політичної культури в Україні відкриває нові перспективи для формування політичної нації, де колективні ідентичності можуть отримати позитивне забарвлення. Методологічні підходи, такі як синергетична парадигма, дозволяють зрозуміти складні взаємозв'язки між політичними і культурними процесами. Вивчення та викладання теорії політичної культури через соціокультурний підхід розширює предметне поле, надаючи уявлення про розвиток суб'єктивності та духовності українського соціуму, що є ключовими для подолання викликів, з якими стикається країна в умовах зовнішніх загроз та внутрішньої політичної нестабільності.

Ключові слова: політична культура, соціокультурний підхід, традиційні та модерністські стилі в методології викладання, політична культура українського суспільства.

The article identifies the possibilities of methodological features of using sociocultural analysis in teaching the theory of political culture, shows common and distinctive features compared to other traditional and modernist styles. It is shown that modern studies emphasize the importance of sociocultural analysis, focusing on identity, understanding of sociocultural processes, and postmodern interpretations. In the conditions of the pandemic and social conflicts, new aspects of distance learning and socio-cultural changes are highlighted, which provides perspectives for analysis.

It was determined that the changes in the political life of Ukraine, the expansion of the methodological foundations of political science and the need for new theoretical constructs require an understanding of political culture through the prism of a sociocultural approach. This opens up new opportunities for analyzing the strategies of political processes during globalization and conflicts. It was found that the study of political culture at the turn of the 20th–21st centuries made it possible to create generalized models of its functioning. The importance of considering the concept of "political culture" in a broad sense, including historical traditions, political norms, ideas and concepts interacting within civil society, is emphasized.

It is shown that the sociocultural approach allows a new understanding of the realities of the political system, focusing attention on the full realization of the subject's capabilities in political relations. It is substantiated that in the context of the cultural turn of social and humanitarian sciences, the study of political culture in Ukraine opens up new perspectives for the formation of a political nation, where collective identities can acquire a positive color. Methodological approaches, such as the synergistic paradigm, allow us to understand the complex interrelationships between political and cultural processes. Studying and teaching the theory of political culture through a socio-cultural approach expands the subject field, providing insight into the development of subjectivity and spirituality of Ukrainian society, which are key to overcoming the challenges the country faces in the face of external threats and internal political instability.

Key words: political culture, sociocultural approach, traditional and modernist styles in teaching methodology, political culture of Ukrainian society.

Науковці в сучасних соціогуманітарних науках все більше уваги звертають на потенціал соціокультурного підходу, головним чином через тенденції розглядати людську діяльність у культурному контексті. Різні аспекти можливостей

подібного дослідження розкрито в роботах Л. Малеса, А. Ручки, Л. Сокурянського, М. Юрія, це, зокрема, розуміючий потенціал соціокультурного нагляду, соціокультурної ідентичності, постмодерністський аналіз інтерпретації поняття

«соціокультурний». Новим є дискурс дистанційного навчання в умовах пандемії, конфліктів в соціокультурному вимірі в працях А. Галстян, М. Тарасенко, Г. Шевчук та ін.

В той же час, постійні зміни в політичному житті нашого суспільства, розширення теоретико-методологічних засад політології загалом та політичної культури зокрема, призводить до зростання потреби у нових пояснювальних конструктах, здатних розкрити політичні процеси конкретних умовах розвитку українського суспільства. Якраз соціокультурний підхід передбачає розуміння суспільства і культури, як цілого, що, по-перше, формує підґрунтя для розширення актуальності проблематики політичної культури особливо на стадії модернізації, по-друге, дає змогу показати стратегії процесу за умов глобалізації і водночас на рівні окремих сегментів простору політичних відносин в складних умовах конфліктів.

Метою дослідження є розгляд можливостей соціокультурного підходу для аналізу процесів політичної культури нашого суспільства. Особливу увагу приділено методичному осмисленню специфіки становлення політичної культури.

Виклад основного матеріалу. Дослідження політичної культури на перетині ХХ і ХХІ століть дозволило розробити теоретичні концепції та створити узагальнюючі моделі її функціонування. З'явилися роботи вчених, які аналізують поняття «політична культура» з метою вивчення різних аспектів політичного життя. Автор підкреслює, що це поняття варто розглядати в широкому сенсі, оскільки воно включає основні елементи – історично сформовані політичні традиції, норми практики, ідеї, концепції та переконання, що стосуються взаємодії різних суспільно-політичних інститутів. У рамках громадянського суспільства політичну культуру також можна вважати характеристикою якісних рис соціальних суб'єктів у політичних відносинах. Важливо зазначити, що в Україні відсутня тривала практика функціонування демократичних інститутів та розвиток відповідної політичної культури в суспільстві.

Трансформація політичної культури відбувається за різними напрямками, чітко визначені – держава з її інституціями та громадянське суспільство, що впливає через існуючу в ньому політику правову модель на діяльність органів влади і управління, оновлення демократичного типу політичної свідомості, формування політичної поведінки. Це особливо важливо на етапі становлення демократій, коли відбувається впровадження нових інститутів та відповідної демократичної культури їхньої діяльності. Досвід більшості країн, що пройшли цей етап, свідчить, що інституції політичної демократії можуть досягти необхідної стійкості лише за умови залучення всіх соціальних груп та більшості громадян до реаль-

ного політичного життя. Узгодження між ними щодо подолання кризи та пошуку шляхів виходу з неї є важливим елементом процесу демократизації.

Подолання однобічного сприйняття політичної системи та її інститутів можливе завдяки соціокультурному підходу, що відкриває нові перспективи для розуміння суспільних реалій. Автор підкреслює, що в цьому контексті важливо усвідомлювати політичну культуру як характеристику повноти реалізації сутнісних можливостей суб'єкта в політичних відносинах. Це сприяє формуванню культури громадянського суспільства з її основними принципами, що проявляється в набутті досвіду політичної діяльності та високому рівні політичної свідомості. Лише за таких умов може розвиватися демократична політична культура, а через неї процес демократизації стає незворотнім.

У попередніх дослідженнях зазначається, що політична культура невіддільна від загальної культури суспільства. Важливо виявити та проаналізувати фактори, що коріняться в свідомості, зокрема неререфлексовані оцінки, міфи та фобії, які впливають на минуле і сучасність. У рамках культурології та цивілізаційного аналізу можна по-новому досліджувати різні аспекти української цивілізації, яка, за думкою більшості українських вчених, є менш цілісною локальною цивілізацією. Вона відрізняється від синтетичних цивілізацій меншою впорядкованістю соціокультурного простору.

Русь-Україна виникла на лімітрофі між Сходом і Європою, тому багато соціокультурних характеристик суспільств, які тут сформувалися, стали частиною української культури. Це призвело до відсутності єдиного підґрунтя для цивілізації, що, на думку багатьох вчених, викликає численні проблеми для України. Хоча це закономірно, така ситуація не є вічною. Український народ працює над поєднанням різних елементів у єдине динамічне ціле. Генеза української цивілізації розвивалася на території Східної Європи в ІХ–ХІІІ століттях [1, с. 54].

Сьогодні теорія цивілізацій змінює формаційний підхід, стаючи більш універсальною парадигмою, яка поєднується з соціокультурною історією. Це дозволяє глибше зрозуміти національні культури і визнати, що в багатогранному світі завжди будуть конфлікти, проте потреба в динамічному розвитку спонукає до пошуку компромісів. Політологічний підхід допомагає виявити вплив політичних систем на культурний процес та робити об'єктивні узагальнення щодо взаємодії політичних і культурних процесів у суспільстві [2, с. 204].

Новий погляд на роль культури у процесах колективної самоідентифікації похитнув пріоритет економічного базису як чинника, що забезпечує нормальне функціонування соціуму. Це змусило

оновити традиційні наукові підходи та інтерпретаційні схеми і в результаті проблема управління ресурсами культури стала розглядатись як домінуюча, а її нове розуміння, як складний і неоднозначний процес, полем множинності, відмінностей, розривів в історичному розвитку. «Культура – це вияв інтерпретативної суб'єктивності людини уставлені до себе і до свого світу. Вона просто таки ідентична з ментальним процесом надання чи творення змісту, без якого людське життя було б неможливо» [3, с. 50–51]. Закономірно, що і в предметне поле політичної культури увійшов феномен культури історичної і, як вважає Л. Нагорна «у фокусі аналізу і там, і тут, опиняється етос – простір цінностей, ідеальних об'єктів, які окреслюють коло пріоритетних уявлень людини і соціуму. Саме цінності закладають духовно-орієнтаційний фундамент суспільного життя, а тому однаковою мірою цікавлять і істориків, і політологів» [4, с. 43]. Але автор не ставить за мету дослідити рівень узагальнень, який в ідеалі здатна забезпечити історична культура, особливо при розгляді субкультур в полі політичної культури. Дослідник констатує, що рефлексивний потенціал історичної культури оцінює насамперед підвладний їй соціокультурний простір – з циркулюючим у ньому набором цінностей і смислів, а політичні сили, як правило, негативно впливають на стан соціокультурної рефлексії, створюючи розмежування на рівні стратегій і тактики історизації.

«В результаті культурного повороту в соціогуманітарних науках історія в наше століття трансформується в соціокультурну, що відкриває нові можливості для формування колективного «ми» – політичної нації України, де групі ідентичності будуть позбавлені негативістського забарвлення. Цьому сприяє переосмислення на користь пріоритету простору і відмова від пріоритету часу (періодизація історії). Нині вже сформувався науковий дискурс пограничних досліджень. Запропоновані нові варіанти розгляду історії України і зокрема досить актуальним постає показ різних аспектів Прикордоння з урахуванням даних геополітики та культурної географії» [2, с. 205]. Територію України, як «яскраво виражену контактну зону з досить різноманітним спектром соціокультурних феноменів» з внутрішніми кордонами між мовними та етнічними групами, державами, релігіями, політичними та культурними системами» досліджує Н. Яковенко. Соціокультурний підхід розглядає пограниччя, як контакти між різними етнокультурними групами, які є локалізовані у спільному просторі України, вважаючи, що всі його ознаки притаманні нашій історії в її різних інтерпретаціях. Зокрема, О. Кривицька підкреслює, що в українському пограниччі немає чітких стабільних ліній розділу. «Замість них, можливо побачити окремі соціокультурні анклав

в широкому соціокультурному просторі, ім'я якому – невизначеність. Це, скоріше, зона культурних контактів, у випадку їх взаємного антагонізму обертаються, час від часу, гуманітарними катастрофами. Процес їх упорядкування пов'язується з поверхневою модернізацією в контексті вестернізації, що найчастіше призводить до соціокультурного розколу суспільства» [5, с. 184].

Більшість дослідників вважає, що синергетична парадигма є основою для широкого використання культурного, регіонального та індивідуального різноманіття. Однак критики зауважують, що таке використання буде успішним лише при наявності розвиненої політичної культури в державному та недержавному секторах, яка повинна координуватися єдиною загальнонаціональною політикою. Цей підхід набув популярності наприкінці минулого століття, зокрема після робіт С. Гантігтона про зіткнення цивілізацій. На думку дослідників, домінуючі форми політичної культури є суттєвими факторами розвитку суспільства. Ця інтерпретація відрізняється від класичної концепції Г. Алмонда і С. Верби, оскільки їхні послідовники розробляють моделі, які враховують плюралізм субкультур і складність взаємодії різних елементів політичної культури. Вони також критикують культурний детермінізм своїх опонентів, наголошуючи на важливості інших аспектів політичного життя, окрім культури.

«Соціокультурний підхід передбачає інтегрований розгляд суспільства культури та індивіда і дає змогу розрізнити традиційну і ціннісно-раціональну дії. Так участь у виборах, можна розглядати, і як звичку, і як глибоке внутрішнє покликання. Крім того, це уможливило виокремлення в якості предмета соціокультурного аналізу культури будь-якої спільноти незалежно від її місця у суспільній структурі чи нормативним ієрархії» [6, с. 173, 174].

«Історичний досвід свідчить, що наш соціум неодноразово переосмислював успіхи і поразки різних поколінь. Це заклало основи сучасного буття, причому акценти могли робитись як на любові до ближнього, спільності долі минулих і нинішніх поколінь так і на перекладанні своїх невдач на рахунок зовнішніх ворогів. Політична кон'юнктура часто впливала на загальну атмосферу суспільної взаємодії, приводила віртуальні демаркаційні лінії і з'являлись субкультурні течії з протилежними соціокодами. Відповідно, в цих типах свідомості іманентно були притаманні амбівалентність, максималізм» [7, с. 196]. Цей шлях трансформації українського соціуму у суспільство соціального ризику особливо небезпечний в умовах зовнішньої агресії і гібридної війни та застосування до України відвертої демагогії. Збільшення складності та взаємозалежності факторів зростання різних компонентів вимагають поєднання

знань та методів з різних галузей для розробки ефективних стратегій, рішень в рамках складних систем [див. 8]. Слід відмітити, що соціогуманітарні науки лише розпочали науковий процес осмислення ступеню впливу таких явищ на появу негативізму та екстремізму в політичній культурі деяких соціальних груп. Дослідники намагаються протидіяти поляризації соціуму, апелюють до реакції влади, підкреслюючи, що подібна ситуація не лише створює соціальний дискомфорт, але і суттєво перешкоджає модернізаційним процесом в нашій країні. Неодноразові дослідження політичної культури громадян України європейськими та вітчизняними соціологічними показують, що вона представляє собою досить своєрідне поєднання сучасних демократичних цінностей та елементів традиційного характеру, певних стереотипів до демократичної політичної культури. На думку автора це протиріччя в політичному житті нашого соціуму буде зберігатись, більш того, про-

тилежні норми і цінності будуть домінувати по різному серед окремих соціальних груп громадян України, але розвиток політичної культури в демократичному контексті отримає більш стійку тенденцію.

Таким чином, здійснюючи соціокультурний аналіз політичних процесів, зокрема явищ політичної культури, розширюємо предметне поле її вивчення, а із залученням досвіду історичних та інших досліджень дозволяє сформуванню багатовимірний напрям та виявляти найбільш дієві моделі політичної культури, які відповідають формуванню фахівців-політологів, а в перспективі сучасним потребам індивіда та спільноти. Тим самим, соціокультурний підхід формує теоретико-методологічні основи аналізу різних стадій і проявів політичної культури, їх зв'язків у часі і просторі, що дозволяє підвищувати інтенсивність процесів модернізації, сприяє зростанню суб'єктивності та духовності нашого соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калакура Я., Рафальський О., Юрій М. Ментальний вимір української цивілізації. Київ : Генеза, 2017. 560 с.
2. Сушко А., Соціокультурний підхід в дослідженні політичної культури. Актуальні проблеми політики. 2018. Вип. 61. С. 202–208.
3. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Переклав з нім. В. Кам'янець. Львів : Літопис, 2010. 358 с.
4. Нагорна Л. Історична культура : концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2014. 382 с.
5. Кривицька О. Дискурс пограниччя в соціокультурних дослідженнях: теоретико-методологічні аспекти. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. № 4 (78). С. 178–197.
6. Держко І. Політична культура громадянського суспільства в контексті синергетичної парадигми. *Грані*, 2015. № 1(117). С. 11–16.
7. Сушко А., Політична культура в контексті соціокультурного розвитку суспільства. Актуальні проблеми політики. 2018. Вип. 62. С. 191–199.
8. Снарський А. Основи теорії складних мереж: навч. посіб. ІСЗЗІ КПІ ім. І. Сікорського. Київ, 2023.